

no su mi fariseji celivali skute. Slutim li da naslednik stiže? Ili sam mu tek oplodio majku? Ili pred kapijama već stoji i, još uvek nesvestan pravila oblikovanja, u rukama gneči glinu? Ako je pravedan koliko i darovit, dočekaću ga na kolenima. Prepoznaće me u liku zamišljenog deteta.

5.

Ja sam onaj koji sam. Dočekali ste me na kolenima, zatekao sam lica izborana strastima praotaca. Pijem mlada vina iz starih mešina. Beskrajno se zabavljam iznova vas učeći uspravnog hodu i govoru, slatko se smejem omedivanju prostora u kojem crkavate kao

trnova ružica spava u kafkinom zamku

(kolaz)

jirg aman

JIRGA AMAN (Jürg Amann), nemački prozaist, rođen je 1947. u Vinterturu. Dobitnik je nagrada »Ingeborg Bahman- i »Konrad Ferdinand Mejer«. Napisao više proznih dela, od kojih je najpoznatija novela *Patagonija* (Patagonien, 1985).

K. dolazi kasno uveče. Selo je prekriveno dubokim snegom. Magla i pomrčina obavijaju breg na kome se uzdiže zamak, i ni tračak svetla ne nagoveštava postojanje ogromnog utvrđenja. K. stoji na drvenom mostu koji se nastavlja na seosku cestu i posmatra tu tobožnju prazninu.

Tamo je sve usnulo. Kao što je proročanstvom predskazano, kraljeva kćer se na svoj petnaesti rođendan ubola na vreteno, pa sad u svojoj sobi u kuli sniva stogodišnji san, a s njom i ceo zamak. Konji spavaju u stajama, psi u dvorištu, golubovi u potkrovlju, muve na zidu; sve živo spava. Čak je i vatra koja je nekad plamtela na ognjištu sasvim zgasla, meso još nije pečeno, a kuvar koji je hteo da svog nemarnog pomoćnika povuče za kosu pustio ga je i zaspaio u stojećem stavu. I vetar koji inače huji oko kula prestao je da duva. Crno granje drveća je nepomično.

Njemu, K-u, jedino njemu, svom poniznom podaniku, njemu sićušnom crvu koji leži u najdubljoj senci i do koga ne dopire ni tračak kraljevskog sjaja, baš njemu je car (ili kralj?) poslao poruku pre nego što je pao u san. Pustio je glasnik da klekne kraj njegovog kreveta i na uho mu šapnuo poruku. Toliko je bila važna da je ovaj morao da je ponovi pred kraljem. Klimanjem glave potvrdio je tačnost onoga što je rečeno. Glasnik, jedan hrabar i neumoran čovek, odmah je krenuo na put; mahao je svojim ispruženim rukama i tako krčio sebi put. Da je pred njim bilo nepregledno polje, kako bi on, ne časeći ni časa, poleteo, i nežni udarci njegovih pesnica začuli bi se na vratima vrlo brzo. Ali nije bilo tako; kako se samo namučio, a sve je bilo uzalud! On se još uvek probijao kroz odaje centralne palate; nikad ih nije savladao. Trčao je, a nije se makao s mesta. Pa i da je uspeo, šta bi mu to vredelo; onda bi morao da se pomučni sa stepenicama; da je uspeo da se probije, ništa mu to ne bi značilo. Trebalo je preći dvorište, i potom proći kroz spoljnu palatu koja je opkoljavala centralnu; i tako unedogled, čitav jedan vek; na kraju bi izjurio kroz glavnu kapiju ali ne, to je nemoguće, tad bi se našao u prestonici, centru sveta, a ona je zatrpana dubretom. Tuda je tek nemoguće probiti se, čak i ako nosiš poruku jednog usnulog kralja. Ali K. je seo na svoj prozor i ta poruka mu se javila u snu.

A sada je tu, ispred zamka, i želi da uđe. Ceo selo je digao na noge da svoju želju prosledi nadležnima. Ali starac na koga su ga uputili može samo da ga odvraća od tog nauma i da mu ispriča o trnjaku koji poput zida opkoljava zamak i o kraljevićima koji su decenijama pokušavali da se probiju kroz njega i stignu do usnule princeze, i o tužnoj smrti kojom su umrli u trnju.

plemeniti psi. Poredak stvari nikada nije imao svoju svrhu. Igrao sam se, maštao, unapred opisivao preciznu mimiku uloga. Izazivao sam mrzovoljno zavereništvo, pothranjivao kratkoročne uspehe, podsticao dugoročno jedinstvo svih protiv svih. Oblikovao sam po pravilima koja nikada, doista nikada nisam do kraja shvatio. To ste zvali istorijom. Zalud su fariseji farisejski čitali: nemam naslednika. Slepac sam što, zanočivši zamišljen nad svojim nevinim zločinima, osvane bolno sklupčan pod nogama odumrlih gradova. Dok ste me dočekivali, u vitražima i rozetama gnezdila se svetlost. U visokom vazduhu odjekivala su zvona, u nebesima nije bilo ničega što bi me umirilo.

Borhes i ja u Asterionovoj kući

Uprkos tome, on hoće da uđe. Ne predaje se on tek tako. Čak naprotiv, oseća da ga nemogućnost podstiče. Već sledećeg dana baca se na posao. Piše, telegrafije, telefonira, stoji ispred zida i peva; odgovora nema. Pisma ne stižu, glasnici ga ne traže u gostionicu u kojoj se nastanio. Električni vodovi su nemi. Iz trnja ne dopire ni odjek njegove pesme.

Šta da čini? Da se dosaduje sa ljudima; da organizuje procesije; da voza seljanke po stranputicama koje samo one poznaju, nadajući se da će se tako probiti do zamka. Činio je sve to, i nikakvog uspeha nije bilo. Bez povrede nije išlo. I tako su prolazile godine.

Kraj se približava. Iznuren i očajan, i on se kao i njegovi prethodnici po poslednji put zateče i baca na trnje, i sav iskrvavljen ostaje tu da visi. Međutim, baš sad, dok leži na samrti, dok mu se mračni pred očima, živica se otvara, trnje se samo vadi iz izmučene kože, i na njemu se rascvetavaju najlepše ruže. On to vidi. Ne može da veruje. Zamak se budi iz sna. Bude se konji u štali. Bude se psi. Bude se muve i golubovi. Budi se Trnova Ružica. I glasnik koga je sanjao, glasnik koji je sve vreme bio na putu prema njemu a nije se ni pomerio, prilazi mu sa porukom svog kralja (ili cara?). Naginje se nad njega.

Govori mu svojim tankim, kao za poljubac skupljenim usnama, govori mu na uho kako ne bi propustio nijednu reč: Voleo sam jednu devojkicu, i ona je mene volela, ali morao sam da je ostavim. Zašto? Ne znam. Kao da je bila okružena naoružanim ljudima s uperenim kopljima. Kad bih se približio, naleteo bih na vrh koplja, povredio se, i morao sam da uzmaknem. Mnogo sam patio. Učinilo mu se da je ovaj drugi pitao da li je u tome bilo devojičine krivice. Mislim da nije, rekao je, štaviše, znam da nije. Prethodno poređenje nije bilo potpuno: i ja sam bio opkoljen, ali koplja su bila okrenuta prema unutra, dakle prema meni. Da bih se približio devojci, morao sam najpre da se probijem kroz odred kopljanika koji je mene opkoljavao tako da nisam mogao da se pomerim. Možda nikad ne bih uspeo da se približim kopljanicama oko nje; čim sam to poželeo, već sam bio sav okrvavljen i bez svesti. Čuo je kako onaj drugi pita: Je li devojka ostala sama? Ne, rekao je, jedan drugi mladić je lako i nesmetano stigao do nje. Ja sam ih, iscrpljen od napora, tako ravnodušno posmatrao, kao da sam vazduh kroz koji su se njihova lica susrela u prvom poljupcu.

To su bile njegove poslednje reči. Nije stigao do poljupca. A godine su prošle. To je sve.

S nemačkog: Vladislava Gordić

na marginama jednog intervjua

vesna parun

»Lažna neka bude za nas svaka istina koju nije bilo bar malo smijeha«
Nietsche: Tako je govorio Zaratustra

Draga Radmila,

Posljednjeg poslijepodneva moga ovogodišnjeg junske boravka u Novom Sadu, na Zmajevim dječjim igrama, upriličile smo u sobi hotela Putnik—nakon tolikih mojih neodziva na sva tvoja dotadašnja nastojanja i pokušaje — sastanak uzbudljivo lijep kao ono u djetinje dane, kada su nam u žurbi obuvali nove cipelice i vodili nas na praznični vrtuljak. A dan je bio lijep i težak, pritisnut omarinulo, i još su ga tromijim činili oni mučaljivo-pospani odlasci pisaca svojim kućama, s mlakim uobičajenim zagrljajima i nekako odsutno, s nevjericom promrmljanim »dovidenja!!!« Kao da je za svakim tim »dovidenja« proprhnuo i jedno jedva čujno, rezignirano »možda«. A to je i razumljivo. Zmaj—Jova nije bio nimalo sretan čovjek, zar ne, i zašto bi se mi oko njegovog groba okupljene avanturisti i stiho-pečalbari morali u te iscrpljujuće lipanjske dane truditi da ga takovim, zbog animiranja, budućih naraštaja, poštumno napravimo!

Ti si, dakle, posadila preda me onu nadasve neugodnu novinarsku trak-trak spravu a ja otvorila najnoviju narančastu bilježnicu — u koju sam tada bila šiparički zaljubljena, a korice joj se još nisu stigle izlizati po torbama i prašnjavim zakutcima — i naš razgovor, ili nešto nalik tome, dobio je zeleno svjetlo. (Budući da smo i ti i ja »pješakinje«, za razliku od mnogih naših kolega po peru koji zbog svoje naprednosti — to jest, motoriziranosti — moraju čekati na crvenoj!) Do mogega noćnog vlaka za Zagreb bila je čitava pregršt sati, te je razgovor i vremenski i sadržajno obećavo nadoknaditi sve dotle propušteno, neizrečeno, neuprizenjeno. Da: to je, čini mi se prava riječ za ovakve susrete sa svrhom unaprijed određenom, za duga ljetnopodnevna časkanja s praktičnom namjenom. Kad pristupamo jedni drugima u takve svrhe, trebalo bi reći: »Jeste li voljni da uprizeimate ponešto od svog misaono-emocionalnog inventara za široku potrošnju?« Ili: »Nije za zidne novine, ali ipak — držat ćemo se reda!«

O čemu li smo sve razgovarale, da se prisjetim? Ponajprije o bolestima i o zdravlju, o crtam dlanu, o tvome pohodu Indiji, o Milici Stojadinović—Srpkinji čijim si pismima i dnevnikom bila tih dana žarko zaokupljena, a to je i urodilo kako se iz lipanjsko-srpanjskog broja titogradskog lista »Ovdje« može vidjeti—oblatim plodom. Zatim smo se nekako ritmično i na mahove posustalo, poput leptirice oko svjetiljke, stale vrtjeti oko nekih iskričavih nejasno uobičajenih tema, što su se iz mraka unutrašnje budnosti i zbudjujućeg dekora jave nametale gotovo bolnim zahtjevom da budu kazane, makar i zamuckujući, ili samo dotaknute, samo iz okamenosti trgnute. Neko sam se vrijeme kolebala — i za vrijeme tog razgovora a i poslije — da li dopustiti, zatvorivši oči, da sve to što se sa ivanjskog plesa krijesnica u košaru tehnike istreslo pokupiš i na sunce izneseš bez ikakve moje naknadne intervencije, za inat i gramatici i literaturi i intervjujima: za tebe bi to bilo kraće i jednostavnije, za mene je pak primamljivo zbog lišenosti mučnog vraćanja na već pogašeno ognjište asocijacija, pepelu sna. Pratila sam, govoreći, svoje misli iznutra kao lovac koji se kroz širpag probija za hordom zečeva, i ta mi potjera toliko bijaše zanimljiva, te i ne obračah pažnju kud će me odvesti puteljci i strmine jezika, rečenične klopke. Nisam čula svoj glas. Bila je, rekbi, apsolut-

na tišina. Ni vidjela nisam ništa, ni tebe, ni sobu. Samo kad bih se našla s nedovršenom mislju u tjesnacu, pred ponorom bez brvna, bacila bih zdvojno pogled na bezdušnu spravu kao da joj šapćem »pomoć!«, jer mi se pričinjalo u panici govorenja i nenalaženja riječi za stravične prizore istine što se kovitlala mnome da je ta sprava pametnija od mene, od nas svih, da je sveznajuća i nadasve okrutna — i ja joj se, eto, ne usudim ni pritisnuti na dugme, zapovijediti joj: stoji, ili ću te baciti kroz prozor dolje na bulevar, potrošačima pod noge, pa neka te zgaze! (Možda si i pogodila tu moju zlu želju kad si prišapnula da je kazetofon, nažalost posuđen?)

I tko da odoli — pogotovo ako je sit papira i olovke, a kome još i slabovid zamamnu iskušenu da mu se misli i riječi same od sebe, čak i bez precizna ugrađivanja u mozaik rečenice, ubace u tiskarski slog, da odlete onamo u neuradnim vrapčjim jatima, raščupane i izglednije za nekom nedostižnom formom, posjedaju na hrpe celuloze i papirnata gumna te otpočinu svoju cvrkutavu onomatopejsku pjesničku brbljariju! Poput hvatanja zalutale jeke u nepostojećem vremenu sažgarnog mirisa ljeta, u zamoru neke nadolazeće neobjašnjive praznine i besmisla. Kajat ću se zbog toga sutra rekoh sebi — ali neka! Nesavršenstvo je katkada dragocnije od ishlapjele dovršenosti, a njegovim prikrivanjem utiremo put taštini. Nesavršenost obavezuje, a za savršenu slijedi još jedino bršljanov ili lorovor vijenac. I — smrt.

Pisma koja sam pre nekoliko dana primila od Vesne Parun zatekla su me: po datumima i sadržaju. Jedno je bilo pisano 15. avgusta 1987. a drugo 29. avgusta 1989. godine. Prošlo je više od dve godine od našeg poslednjeg susreta. Mnogo toga se izmenilo, te me njeno javljanje vratilo i opomenulo da naš razgovor nije završen. Jesen je, a napolju žari, kao i onog prolećnog junsog dana.

A godinama pre toga, biće da je već minulo dvadesetak leta, prvi put sam videla i slušala Vesnu. Jedino što pamtim, jasno, jer sećanja i pamćenja su varljiva, da je bio susret pisaca (kojih? kada ih imamo mnoštvo), i da je bilo puno pisaca (kojih?), bio je sumrak i Vesna nije dozvolila da se u ateljeu upali svetlo. Kada je započela da govori svoje stihove, za razliku od drugih, ustala je i odabrala mesto odakle će joj se samo glas čuti, a njena sena samo nazirati.

Usput, ili se meni učinilo, pružila mi je ruku za pozdrav i poznanstvo. A onda su ponovo prolazile godine. Vesna bi, ponekad, bila prisutna u mnoštvu periodike, javljala se knjigama, bilo ju je na susretima, polemikama, Kongresu, da bi iznova začutala. Vidale smo se jedino u panonskim predelima.

Elem, to bi najkraće bilo u uvodu za ono o čemu ovde pišem. Sa Vesnom sam u nekoliko navrata pokušavala da napravim razgovor, i prilikom njenog poslednjeg boravka u Novom Sadu to se i dogodilo kada sam najmanje očekivala. Pozvala me je i rekla da ima mnogo toga da kaže, da dođem odmah.

»Pamti se lako samo najbolje i najgore, opaka osrednjost, po nekoj višoj pravdi, redovno stradava«, zapisao je Mladen Leskovac povodom knjige razgovora Stevan Stanića Stara garda. A naš razgovor, po uobičajenim merilima baš nije bio uspešan. Objavljen je u »Poljima«, juna 1987. godine. O čemu smo sve pričale? To je bio košmar izgovorenih reči: o novoj knjizi kao »neželjenoj knjizi«. »Pronašla sam sad prvi put u životu ljekovitost tog sada, koji nije bio, koji je nedostajao, uvijek je bio razapet između juče i sutra, između današnjeg i budućeg«. I od toga sada nismo se odvajale, Vesna se vraćala na svaki povod iz neposredne blizine, nije postojalo juče, ni budućnost se nije naslućivala. Govorila je, potom, o bekstvu na selo. I o danu u kome neće više pisati, kao krajnjem cilju kome teži. O Tinu Ujeviću, ali i o Kongresu pisaca. Bujica reči je navirala u kasetofon koji je sve primao. A razgovor je trajao dugo.

Dve godine kasnije, znači, ove jeseni, Vesna mi je poslala dopunu, objašnjenje, ili se već može naći druga reč, za naš neobičan razgovor. U prapratnom pismu Vesna piše: »Sigurno će te začuditi ovaj prilog koji ti šaljem, istom sada, a napisan je i bio namijenjen za »Polja« još prije dvije godine, nešto malo poslije izlaska intervjua«. Nije me »prilog« iznenadio, pa ni njegovo zakašnjenje, jer za njega ni sada nije kasno. O samom razgovoru Vesna dalje piše: »Bila sam, priznajem, zgranuta njegovom gotovo nepristojnom neposrednošću i razgolićenošću, čini mi se poput neraskrčene šume ili poput bunčanja u groznici, i bila sam nad samom sobom i užasnuta a i sram me bilo što će reći čitaoci.«

Potom, piše mi da se priprema objavljivanje njenih »Sabranih djela« te da bi želela da u njih unese i naš razgovor sa ovim dopunama, »marginalijama« kako ih je sama nazvala. I zato smo se odlučile da ga objavimo, i to upravo u »Poljima«, kao nastavak nekadašnjeg.

Radmila Gikić

O svemu tome razmišljao je spokojno onaj jedan nijemi i nikom znan dio mene, dok je onaj drugi javni i hambarima glasa opskrbljen brzao da iznese na vidjelo upravo to skriveno i nijemo i namijenjeno možda plemenitijoj sudbini od ove mas-medijske: sebezaboravu. Ali ako je tako, zar nije i poezija bila kršenje tog u nama uskladištenog muka, te pranižemosti, inercije neimenovanjaja? Ljuska intime je razbijena podavaj, zmajčić komunikacije je okralatio i ojezičio se, ognjeon napunio žvale a grmljavinom uši, i kasno je sada za djevičansku stidljivost svete Agneze, razgoropadena otočanko! Bure su to govornice nekoć u tebi umjesto tebe, bure olujne, vihorne, i naizmjenične magle tišine, i mrtvila otrežnjenja. E pa neka tako bude i sada, kad valovi ne zaglušuju tvoj glas i morskao so ne nagrizava više to žilavo, od gonjenja vjetrova preplanulo ribarsko srce.

Tko te pita za raspored riječi u rečnicama, što mari more za taj prolazni mrski marmor ljudski, za tu fabriku svega i svačega umu nepotrebno, za povampirenost isprazne logike, bezumlje faktografije! Baš neka ostane sve tako kako je i nastalo, preslikano onako kako je bilo kazano, pa neka se sluh buni i dobar ukus uskomeša i pravopis pati. Možda ću time uvredu nanijeti — a to ne bih htjela — samo onom jednom jedinom, na bogosluženje jeziku zakletom, riječju ovjencanom i rosom govora materinog umivenog svekolikom našem zakonodavcu i očinskom pastiru: majstoru Vuku. No ne priznaje li on sam — ako mi dopuštaš, Radmila, da se poslužim tvojom dokumentacijom — u svom pismu Milici iz Beča od 12. VIII 1853., moleći od nje oprost za dugo neodgovaranje na njezine blagorodne epistule: »...Prvi je uzrok, kao što znate, da teško pišem a sve sam mislio da Vam napišem što svojom ruke.

Time doduše umirih donekle savjest, naknadno, sada; ali onih tjedana dok sam i sa strepnjom i sa stidom iščekivala »Polja« morala sam se tješiti na druge načine, maltene praznovjerjem, Valjda će se samo od sebe nekako staviti ipak sve na svoje mjesto — pomišljala sam — glas će se na traci utišati i postati nejasan ondje gdje stramputarim i pričam »kaj god«, izričaji će se preformulirati, ideja iskristalizirati, stil će nevidljivi kućni dusi literature — brižni kozmetičari jezika — dovesti u red, i čak će se naći, hm, na traci onako uzgred (to u

dje ne bude — znači: bio je ipak samo zid. I šutnja. Bude li ga pak, avaj, znam na što će naličkovati to ludo žetveno vitlanje sprovima, mlaćenje vršilicom, zabijanje ptičjeg strašila u stogove sijena! Ta svečanost neartikuliranih jezičkih skokova s trapeza bez zaštitne mreže točaka, zarezata i pauza, s čoporima akustičkih tipfelera i slušnih omanuća, s predinfarktnom omarinском blokadom govora u sumanutoj kakovoniji solilokvija! Kao divlji konj, bez uzde, pušten natrag u strništa prerije. Tragač bez fenjera, u pramraku lingvistike, za naslućenim plamenom nedorijeka u daljini...

Što to sprečava glavu da oblikuje ono što se valja na dnu, kada ne stoji pred njom druge žive glave radoznale i nemirne, s naučenim usima ili ustima široko rastvorenim, nego je u nju uperen nekakav šumski »pedljorošćić« — i to je iz Vuka! — ili njegovo visokom tehnologijom dosegnuta karikaturna varijanta, koja te, krezbuo u tebe zinula, bez očiju motri i bez usne školjke pažljivo, doušnički, službenički neinventivno i hladnokrvno sluša. (Oprosti Radmila, ali ta davolska mikro-sprava sve živo oko sebe potiskuje u zadnji plan, pa ni tebe nije od toga pošteđjela, ruku na srce!) Kakva li se to slijepa tačka komunikacije skriva negdje duboko u slojevitoj tmuši i hladovini jezika, u brzicama i virovima arhetipskog povezivanja slika, u raščlanjenosti viđenog i mišljenog na dijelove otudene od subjekta, u tom pretvaranju svega što je ikada bilo ili što će biti u *sad*, u riječ zaustavljačicu vremena, usmrtilicu bezimenog životijeka stvari i pojava ove zbilje? Jesu li riječi imena nezbiljskost, ili oni tek zbilji očovječena pridaju atribut božanskog?

I spopade me odjednom pust očaj i huda sumnja u sve božansko i ljudsko, u bića, ako na goloj riječi počiva njihova velika trajna istina, kozmička im kob. Spopade me čežnja neutaživa za bezdanom šutnje, za znanjem bez pomoći slika, za egzistencijom izvan i iznad riječi, za vječnošću. Nije li, kada se skeptičnije razmisli, sva ta nagomilana zbrka kulturnih zbivanja i kulturoloških entiteta pomalo postala preteška za duhom krhki, infantilno održanem zaokupljen dvonožni soj, koji bi, da ne spava, spao s nogu, i da ne jede prestao bi misliti, i da se ne množi prestao bi govoriti, i da ne ratuje i da ne ratuje ratoborna bi mu priroda oduzela pravo na status državljanstva u njoj. Ne govori li se i ne piše li se danas, božeprostiti, previše, nasuprot ili usprkos siromaštvu svakodnevnih stvaralačkih poriva kao obrasca drugačijih, zdravih odnosa međuljudskih? Riječ je uzurpirala tuđe mjesto, ona potkrada život i njegove realitete, nameće im se bahato svjesna svoje moći bez rada koji bi stvorio potrebu za njom, bez prethodnog življenjem usijanog iskustva. Ti si, Radmila, bila u New-Delhiu onomad lektor za naš jezik i zacijelo kroz to su se vrijeme događale i sve one goleme prirodne katastrofe o kakvima se neprestance čuje. I sigurno si razmišljala o tome kako se u takvim kolektivnim nedaćama čovjek, civilizacijom razuden, vraća nuždom samoobrane svom izvoru. Mišljenje se osloboda balasta emocije se pročišćuju, jezik pojednostavljuje. Dok je u hotelskoj sobi stajao uperen u moja usta mikrofon, kroz moju su glavu prelijetali prizori užasnih povijesnih nesporazuma tog našeg *danas*, i kod kuće a i širom svijeta, i pitala sam se: o čemu ja to ovdje naklapam, što to trabunjam, a vojnici marširaju, radnici štrajkuju, djeca od gladi umiru, očevi bježe a majkama čuvari domovine pucaju u grudi. Kojim se tu jezikom govori? Tko traži intervju od obješenih? Intervjue daju oni s čizmom na njihovim truplima, daju ih odgovorni da bi isprali sa sebe odgovornost, daju ih krivci da bi krivcima proglasili žrtve.

Ne, neću više intervjuje, hvala! Što će mi mikrofonu žurnalistika, slike u boji, fazoniranje magle! Vrijeme je da postane javna svačija riječ, a ne samo moja ili tvoja. Vrijeme je da se zatvore brbljava usta i sluh otvori za istinsko i hrabro, nikome raporta dužno raskrinkavanje Z L A.

Djetinjasta nada u nepostojanje, možda, onog popodnevnog našeg razgovora raspršila se kao lukasti mjehurić od sapunice, razumije se, kad sam prelistala pristigla mi P O L J A. A onda, preletjevši očima »intervju«, bit će da sam najprije mijenjala boju, potom se snebivala. I potom...

I potom sam prasnula u smijeh. Okrepljujući, čudotvoran, gromak, kao iz bunara života izvan starinskih dobrim vijedrom koje zvecka i jezikom vode odgovara na pobunu žednih. I zmiye su isplazile jezike i smijale se. I ljeto se smijalo sa mnom i s našim Radmila, slijepim i gluhih razgovorom na tri čoška, asinhronim i nedonošenim, valjda na nekakav dubinski mlazni pogon bez jezičkih barijera, bez semafora, onako »gastarbajterski« u neko sparno posljedno lipanjsko, u ravnici. . . Dum-dum, tam-tam. . . Da, bio je to zaista čarobni bubanj: kakve su samo krpice i bubice iz njega tutnjeći vrtički maršira gradom, pospana ih predvodi pjesnikinja, znojna i prašnjava, na tankonogu kljusetu iz bajke. Tam-tam, dum-dum. . . Te riječi anarhoidi, ti poludomišljeni košmarni krikovi za jasnoćom, za lucidnošću glazbe! Bila je to svečanost ne-riječi u meni, još ne u blizini vatre jezika nadohvat njegovih nabrušenih gramatičkih žrvnjeva. Gotovo ritualno bunčanje jezika nad sobom samim, istjerivanje krapusa semantike iz psihe, iz grudnoga koša, iz vijuga moždanog grotla, iz kolibe svog čak ni s poezijom nepomirenog JA. Pomoli se, o pjesniče, Svevišnjem da ti oprosti grijeh pismenosti i nikad ti više ne podari milost traganja za riječima-ljepoticama. Ovo je kliktaj nesklada, triumf neostvarenja riječi. Pobjeda nemušta smisla nad tiranijom dobro raspoređenih, pozlačenih otpadaka. Bez simetrije, bez verbalnog kašnjenja, bez obmane. Riječ tu trči da dohvati čovjeka, i zagrcne ce, izdahne putem. Ako se i na ovaj način može poraziti laž, onda likujmo, smijmo se toj rečenici što više upomoć, videnju koje ne želi da se ukruti u ri-

ječ, riječi što odbija da postane književnost, novinski članak, esej, intervju.

Bila sam zatravljena, presenečena. Čitala sam na preskoke — sredina, kraj, početak, prijeko i uzduž — ne čitala već napasala oči hijeroglifima, vašarom sintakse, otkaćenim toboganom, trilerom isprevrnutih vrčeva zdjela na trepi jednog lakrdijaški u lice doba iscerenog antičkog simpoziona. (Tada se još nije znalo za intervjuje. Brico je bio liječnik kuhar špijun, a filozof britak novinar zadužen za rubriku EMBARGO!) Tako se osjećah kada sam prvi put — u nekom gostujućem cirkusu, u Splitu — ušla u prostoriju s krivim ogledalima i stala pred jedno od njih. Počela sam se smijati, a moja jadna tetka tik do mene zauralala je kako je »bogu plakati bačen novac« i istrigla mi ruku izletjevši sa mnom van. Ovaj put me, na sreću, nitko nije omeo u mojoj slobodi da se prepustim smijehu gledajući svoj poetični lik u iskrivljenu ogledalu jezika, i smijala sam se sve tiše i sve gorče, do smijeha u nožnim prstima, u posustalim koljenima. »Mnogo sam se smejao dok sam ga pio« — protrača mi glavom davni Davičov stih, obješenjački bezbrizan, razgaljen, kao da je sam pijani Pan sa ustima punim mlijeka i ribizla, smijuć se, dobacio ljetu u brk, kada sam ga kao gimnazijalka krišom ispod klupe, uzbuđena, pročitala, po prvi put:

*»Seo sam na kamen, i tako mi je bilo
ni da sam se od mleka
do zemlje opio.«*

Ne znam zašto mi taj tvoj grad, ta nepomučena ravnica unaokolo i bezvremenski mir ho-

telske sobe podare uvijek čudna i meni samoj neznana nadahnuća, izvuku odnekud moju smalaksalu volju i gurnu mi je u ruke kao mač. Vrativši se natrag među ova četiri zida, s kojima sam kanda za ove skoro četiri decenije bespomoćno mišlju srasla, ispustim iz ruke i mač i bilježnicu, pobacam sve na tle, na gomile fascikla i svakojake galanterijske robe, zurim u to i pitam se s najsvijom apatijom: čemu nastavljati? Od riječi se umorih. Od života — progovorih.

Oćutim li ikad tamnu želju da dokrajčim ovu svoju neveselu, krinkom poezije zakamufiranu odiseju, da od riječi zamuknem zauvijek — pozvat ću te i zamoliti da nam upričiš još jedan ovakav susret, još jedan ljekovit u vjetar zapisan razgovor, pa da se pred svojim smješnim razbijenim likom u ogledalu odaje čuda lišim, naposljetku, počasti pjesničkih i zaodjenem se lepršavom spasonosnom odeždom klauana.

Na kraju krajeva; nije li inteligentnije razriješene da sve što o tragi i o burleskum vodvilju svog vremena te o sebi u kontekstu te vremenske enigme slušiti li znaš izneseš javno, pa makar i ponegdje zamuckujući, ti sam, nego da svojim nezasitnim sumnjičavim suvremenima prepustiš na volju i izbor svoje s naporom proživljene dane i godine, pa da oni iz njih, kao po receptima nekog od proslavljenih kulinarskih ideologa današnjice, prave i izmišljaju kriva jela za prljave davolske gozbe i isprazne čitalačke orgije?

Primi pozdrav od svoje sugovornice

U Zagrebu, 15. VIII. 1987.

Vesne Parun

autor i junak u estetskoj delatnosti (I)

mihail bahtin

PROBLEM ODNOSA AUTORA PREMA JUNAKU

Arhitektonski čvrst i dinamički živ odnos autora prema junaku mora biti shvaćen kako u svojoj opštoj načelnoj osnovi, tako i u raznovrsnim individualnim osobenostima, koje dobija kod svakog autora u svakom delu. U naš zadatak ulazi samo razmatranje te načelne osnove, a zatim ćemo samo kratko naznačiti puteve i tipove njegove individualizacije, i, na kraju, proverićemo naše zaključke na analizi odnosa autora prema junaku u stvaralaštvu Dostojevskog, Puškina i drugih.

Već smo dovoljno govorili o tome da nam je svaki momenat dela dat u autorovoj reakciji na njega, koja obuhvata sobom kao predmet, i junakovu reakciju na njega (reakcija na reakciju); autor u tom smislu intonira svaku pojedinost svog junaka, svaku njegovu crtu, svaki događaj iz njegovog života, svaki njegov postupak, njegove misli, osećanja, nalik na to kako i u životu vrednosno reagujemo na svaki postupak ljudi koji nas okružavaju; ali te reakcije u životu imaju neujednačen karakter, kao reakcije na pojedine postupke, a ne na celinu čoveka, na čitavog čoveka; čak i tamo gde dajemo definitivnu odrednicu čitavog čoveka, određujemo ga kao dobrog, zlog, egoistu i slično, te odrednice određavaju životno praktičku poziciju, koju zauzimamo prema njemu, ne određuju ga toliko, koliko daju izvesnu prognozu onoga što se od njega može ili ne može očekivati, ili, na kraju, to je običan slučajni utisak celog ili ružno empirijsko uopštavanje; u životu nas ne interesuje celine čoveka, nego samo njegovi pojedini postupci, sa kojima u životu dolazi do dodir, za koje smo na neki način zainteresovani. Kao što ćemo se dalje uveriti, još manje smo u stanju da sagledamo celinu sopstvene ličnosti. U umetničkom delu u osnovi autorove reakcije na pojedinu junakove postupke nalazi se jedinstvena reakcija na junakovu celinu, i svi njegovi pojedinačni postupci su značajni za karakteristiku te celine kao njeni momenti. Ta reakcija na celinu čoveka-junaka, koja u sebi sadrži sve spoznajno-etičke odrednice i cene i koja ih završava u jednu i jedinstvenu konkretno-opažajnu, ali smisaonu celinu, je specifično estetička. Ta totalna reakcija na junaka ima načelan i produktivan, stvaralački karakter. Uopšte, svaki načelan odnos ima stvaralački, produktivan karakter. To što u životu, u poziciji i u postupku nazivamo posebnim predmetom, stiče svoju određenost, svoj lik samo u našem odnosu prema njemu: naš odnos određuje predmet i njegovu strukturu, ali ne i suprotno; samo tamo gde odnos sa naše strane postaje slučajaj, kao kapriciozan, kad se udaljavamo od svog načelnog odnosa prema stvarima i svetlu, određenost predmeta nam se suprotstavlja kao nešto tuđe i nezavisno i počinje se razlagati, a mi se pokoravamo vlasti slučajnog, gubimo se, gubimo i čvrstu određenost sveta.

Autor ne nalazi odmah neslučajno, stvaralački načelno viđenje junaka, njegova reakcija ne postaje odmah načelna i produktivna, samo iz vrednosnog odnosa se razvija junakova celina: mnogo grimasa, slučajnih maski, lažnih gestova, neočekivanih postupaka otkriva junak u zavisnosti od tih slučajnih emocionalno-voljnih reakcija, autorovih duševnih kaprica, kroz čiji haos on mora da se probija do svog istinskog vrednosnog nastojanja, dok se na kraju njegov lik ne složi u čvrstu nužnu celinu. Koliko se pokriva mora skinuti sa lica najbližeg, očigledno, dobro znanog čoveka, pokriva nanetih našim slučajnim reakcijama, odnosima i slučajnim životnim stanjima, da bi se ugledao njegov istinski ceo lik. Umetnikova borba za određeni i čvrst lik junaka je, u velikoj meri, njegova borba sa samim sobom.

Taj proces kao psihološku zakonitost ne možemo neposredno proučavati, njime se bavimo samo toliko koliko se on nataložio u umetničkom delu, to jest sa njegovom idealnom, smisaonom pričom i njenom idealnom smisaonom zakonitosti; kakvi su bili njegovi polazni uzroci, psihološki tok — o tome se mogu graditi pretpostavke, ali estetiku to ne dotiče.

Tu idealnu priču autor priča jedino u samom delu, a ne u autorovoj ispovesti, ukoliko takva postoji, i ne u svojim kazivanjima o procesu svog stvaralaštva; prema svemu tome mora se odnositi s krajnjim oprezom iz sledećih razloga: totalna reakcija, koja stvara celinu predmeta, aktivno se ostvaruje, ali se ne preživljava kao nešto određeno, njena određenost je baš u produktu koji je stvorila, to jest u oblikovanom predmetu; autor reflektuje junakovu emocionalno-voljnu poziciju, ali ne i svoju poziciju u odnosu prema junaku; ovu poslednju on ostvaruje, ona je predmetna, ali sama ne postaje predmet razmatranja i reflektujućeg preživljavanja; autor stvara, ali svoje stvaranje vidi jedino u predmetu koji oblikuje, to jest, vidi samo nastajući predmet stvaralaštva, a ne njegov određeni unutarnji psihološki proces. Takva su sva aktivna stvaralačka preživljavanja; stvaralački rad se preživljava, ali preživljavanje ne čuje i ne vidi sebe nego samo stvarni produkt ili predmet na koji je usmereno. Zato umetnik nema šta da kaže o procesu svog stvaralaštva — on je čitav u stvorenom produktu, ostaje mu samo da ukaže na svoje delo; i stvarno, jedino ćemo ga tamo i tražiti. (Tehnički momenti stvaralaštva, majstorstvo jasno se ostvaruju, ali opet u predmetu.) Kada umetnik počinje govoriti o svom stvaralaštvu mimo stvorenom dela i da bi ga dopunio, on obično zamenjuje svoj stvarni stvaralački odnos koji nije preživljavao u duši, a koji se ostvarivao u delu (nije ga preživljavao, ali je preživljavao junaka), svojim novim i receptivnijim odnosom prema već stvorenom delu. Kad je autor stvarao preživljavao je jedino svog junaka i u njegov lik je uložio sav svoj načelno stvaralački odnos prema njemu; kad u svoj autorovoj ispovesti, kao Gogolj i Gončarov, počinje govoriti o svojim junacima, izražava svoj sadašnji odnos prema njima, već stvorenim i određenim, predaje utisak koji oni izazivaju u njemu sada kao umetnički likovi, i odnos koji ima prema njima kao prema živim određenim ljudima iz društvenog, moralnog i drugih gledišta; oni su već postali nezavisni od njega, i on sam, njihov aktivni tvorac, takođe je postao nezavisan od sebe — čovek, kritičar, psiholog ili moralist. Ako se uzmu u obzir svi slučajni činioci, koji uslovljavaju kazivanje autora-čoveka o svojim junacima: kritičaru, njegov stvarni pogled na svet, koji se jako mogao izmeniti, njegove želje i htelja (Gogolj), praktična razmišljanja i drugo, postaje potpuno očigledno koliko nepouzdan matejal moraju dati ta autorova kazivanja o stvaranju junaka. Taj materijal ima ogromnu biografsku vrednost, može dobiti i estetičku, ali tek nakon što bude osvetljen (*mečitko*) umetničkog smisla dela. Autor stvarlac pomoćice nam da razumemo i autora čoveka, a posle toga dobijaju osvetljavajuće i do-